

ΑΓΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ο ΑΡΜΟΓΕΝΗΣ

1. Στή μελέτη μου «Ιστορικές ἔρευνες ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς Θεσσαλονίκης», ποὺ δημοσίευσα στὸν 17 (1977) τόμο τῶν «Μακεδονικῶν» (σ. 1-39), προσπάθησα, μὲ βάση γραπτὲς μαρτυρίες καὶ τοπογραφικὲς ἀνιχνεύσεις καὶ ἐνδείξεις νὰ ἐντοπίσω δρισμένους ἀπὸ τοὺς ἵεροὺς οἴκους ποὺ βρίσκονταν στὰ βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ χρόνια στὴν περιοχὴ τῶν λόφων ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη καὶ οἱ ὅποιοι δὲν ἔχουν ἀφήσει σήμερα σχεδὸν καθόλου ἔχνη.

Συνεχίζοντας τὴν ἔρευνά μου αὐτὴ διαπίστωσα πώς στὶς συλλογὲς τῶν θαυμάτων τοῦ Ἀγ. Δημητρίου, ἀπὸ τὰ γνωστὰ Acta, βιβλίο Γ', τὰ δημοσιευμένα στὴν P.G. τοῦ Migne (τ. 116) ὡς τὴν τελευταία τοῦ περασμένου αἰώνα (α' ἔκδοση τοῦ 1806, τυπογραφεῖο Νικ. Γλυκύ, καὶ β' τοῦ 1852¹ «ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς τυπογραφίας τοῦ Φοίνικος», στὴ Βενετία καὶ οἱ δύο μὲ τὸν τίτλο «Θύρα τῆς Μετανοίας ἥτοι Βίβλος κατανυκτικὴ καὶ ψυχωφελεστάτη περιέχουσα κ.λ.» ποὺ ἀποδίδεται, κατὰ τὸν Μανούὴλ Γεδεών, στὸν Ἰωάννη Κομνηνὸ² καὶ ἡ ὅποια περιέχει καὶ «λόγον Ἰωάννου Χαρτοφύλακος Θεσσαλονίκης εἰς τὰ θαύματα τοῦ μυρορρόα μεγαλομάρτυρος Δημητρίου», μεταφερμένο σὲ ἀπλὴ ἐκκλησιαστικὴ γλώσσα, βρίσκεται ἡ ἀφήγηση ἐνὸς θαύματος τοῦ ἄγιου, τὸ ὅποιο συνέβηκε σ' ἔνα ἀξιωματοῦχο τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Σύμφωνα μὲ τὴν παλαιότερη γνωστὴ ἀφήγηση τοῦ θαύματος, ποὺ χρονολογικὰ ἀνάγεται ὁπωδήποτε κάτω ἀπὸ τὸν 10ο αἰώνα καὶ βρίσκεται στὰ Acta τοῦ Migne (τ. 116, στ. 1393-1396), ὁ ἀξιωματοῦχος εἶχε ἀρρωστήσει μὲ ἀποτέλεσμα νὰ πάθει γενικὴ παράλυση καὶ νὰ μείνει κατάκοιτος. Ἀπελπισμένος ἀπὸ τὶς μάταιες προσπάθειες τῶν γιατρῶν νὰ τὸν θεραπεύσουν ἤλθε στὴ Θεσσαλονίκη καὶ, κατὰ τὴν παραγγελία τοῦ ἄγιου ποὺ τοῦ παρουσιάστηκε στὸν ὑπὸ του, ἐπισκέφθηκε τὴ μονὴ τοῦ Ἀγ. Δημητρίου, ἔξω ἀπὸ τὴν πό-

1. Τὴν ὑπόδειξη τῆς «νέας ἐκδόσεως» τοῦ 1852 τὴν ὀφείλω στὸν συνάδελφο κ. Ἰωάννη Φουντούλη. Γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ 1806 βλ. Ἡ αὐτοῦ Παπαδόπουλος Βρετοῦ, Νεοελληνικὴ φιλολογία, Ἀθῆναι 1854, μέρ. 1, σ. 150-151.

2. Μ. Γεδεών, Ἀθως, Ἀναμνήσεις-Ἐγγραφα-Σημειώσεις, Κωνσταντινούπολις 1885, σ. 225-226 ὑποσ. 115. Γιὰ τὸν Ἰωάννη Κομνηνὸ βλ. Παπαδόπουλος Βρετοῦ, ἔ.ἄ., μέρ. 1, σ. 209. Πρβλ. καὶ σ. 48, 70-71. Ὁ ὑπότιτλος τοῦ κεφαλαίου τοῦ σχετικοῦ μὲ τὰ θαύματα τοῦ Ἀγ. Δημητρίου, τὰ περιεχόμενα στὴ συλλογὴ «Θύρα τῆς Μετανοίας...» ἔχει ὡς ἔξῆς: «Ἀπὸ τὰ ὅποια, τὰ μὲν μερικά, ἐγράφησαν παρὰ τοῦ ἐν Μοναχοῖς Δαμασκηνοῦ τοῦ ὑποδιακόνου καὶ Στουδίτου· τὰ δὲ λοιπά, εἰσὶ ταῦτα» ἐπομένως δοσα μνημονεύονται στὴ συλλογὴ αὐτὴ στὴν ἀπλὴ γλώσσα γράφτηκαν ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Κομνηνό.

λη. Κοντά στή μονή αὐτή, μέσα ἀπὸ ἔνα σχίσμα βράχου ἔτρεχε γλυκό, καθαρὸ καὶ μέτρια ψυχρὸ νερό. Μὲ τὸ νερὸ αὐτὸ ḥ, καλύτερα, μὲ τὸ ἀγίασμα αὐτό, ράντισε ὁ ἀξιωματοῦχος τὶς ἀρθρώσεις του ποὺ εἶχαν πάψει νὰ λειτουργοῦν καὶ ἄρχισε νὰ κινεῖ τὰ χέρια του, ἔπειτα τὰ πόδια του, σηκώθηκε καὶ ἄρχισε νὰ βαδίζει δικηρύσσοντας τὸ θαῦμα. Ἐπ' αὐτὸ τὸ θαῦμα ὁ μεγαλομάρτυρας Δημήτριος πῆρε τὸ ἐπίθετο Ἀρμογένης, δηλαδὴ ὁ ἄγιος ποὺ

Eἰκ. 1. Τάφος δερβίση

θεραπεύει τοὺς ἀρμούς, τὶς κλειδώσεις. Ἀλλὰ ἂς ἀφήσουμε τὸν ἀνώνυμο συγγραφέα ν' ἀφηγηθεῖ ὁ ἴδιος τὸ θαῦμα, γιὰ νὰ ἔχουμε ἐμπρός μας τὸ ἴδιο κείμενο καὶ νὰ κάνουμε ἔπειτα τὶς παρατηρήσεις μας. Διορθώνω τὰ δρθογραφικὰ λάθη τοῦ κειμένου.

Κεφ. Δ'

«σκζ'. Μικρόν τι τοῦ ἄστεος ἀπωτέρω, τῆς Θεσσαλονίκης φημί, πηγή τις δι' ἡδέος καὶ καθαροῦ πρόεισι, ψυχροῦ μὲν ὅσον ψαῦσαι καὶ διαφανοῦς νάματος, ἄλλως δὲ ἡδίστου καὶ ἀγαθοῦ πόματος· πέτρας γάρ ὑπερεκχεῖται τὸ ῥεῖθρον ἀποτόμου φυσικῇ τινι διεβρήγμένης τομῇ, καὶ σφοδρὸν ὁμοῦ τι καὶ ἄφθονον τοῦτο ἀποβλυζούσης. Ταῦτά τοι καὶ τὸ χωρίον τινὲς τῶν ἄνω τοῦ χρόνου πλούτῳ κομώντων τῆς εὐκαιρίας ἀγάμενοι, ἀγαθῶν ἀνδρῶν τοῦτο καὶ θείων ἀπέφηναν οἰκητήριον· ναὸν μὲν ἔκεισε κατὰ τὸ ἐγχωροῦν ἐπὶ τῷ δνόματι τοῦ μεγάλου Δημητρίου δειμάμενοι, πηγὴν δὲ ὡς ἀληθῶς θαυ-

μάτων καὶ ίάσεων ἄβυσσον τὸν χῶρον ἀποδειξάμενοι. Ἐνδρὶ οὖν τινι τούτων δὴ τῶν ταῖς βασιλικαῖς ἐξυπηρετουμένων διακονίαις συνέβη ποτὲ νόσῳ περιπεσεῖν, τὴν Θεσσαλονίκην παριόντι καὶ πάσας αὐτῷ τὰς χρηστοτέρας προσδοκίας περιαιρεθῆναι, ἃτε δὴ τοῦ κακοῦ μήτε ἰατρῶν τέχναις εἰκοντος, καὶ τῷ χρόνῳ μᾶλλον ἐπιδιδόντος πρὸς τὸ χαλεπώτερον.

σκη'. Παρεῖτο μὲν γάρ αὐτῷ ἄπαν τὸ σῶμα, ἐλέλυντο δὲ ἀρμονίαι καὶ διερήμηκεσαν, καὶ εἴ τι τῶν συρκῶν μὴ τῇ νόσῳ προδεδαπάνητο, διφόδει τοῦτο καὶ ἐξώγκωτο, ὡς μηδὲ ἀφῆν οἶον τε εἶναι τῶν θεραπευόντων προσίεσθαι. *Ἐκείτο οὖν τὰ καθ' ἑαυτὸν ἀπογόνους καὶ τοῖς τῶν ἀλγεινῶν ἀφορήτοις συν-*

Eἰκ. 2. Ἡ θέση Σέϊχ Σοῦ, ὅπου ἡ βυζαντινὴ μονὴ τοῦ Ἅγιου Δημητρίου τοῦ Ἀρμογένη

εχῶς κατατιρωσκόμενος βέλεσι, ἥδη που τὰ τελευταῖα πνέων καὶ δσον οὕπω τὴν ψυχὴν ἐξαφεῖναι ταῖς ἀλγηδόσι καραδοκῶν. Ὁναρ οὖν θεῖον ὁ θεῖος ἐπέστη Δημήτριος, καί, Εἰ τῆς ίάσεως, ὡς οὗτος, ἴμείρη τυχεῖν, πρὸς τὸ ἔξω τοῦ ἄστεος, εἶπεν, ἐμὸν ἄπιθι τέμενος, δι Πηγὴν δνομάζουσι, μελλήσας μηδὲ βραχὺ χειράς τε γάρ τοῦ ὄντος καὶ πόδας νιψάμενος καὶ αὐτόθι περιβράντισας τὸ πρόσωπον, τῆς ὑγείας οὐκ ἀμοιρήσεις. Εἰμὶ δὲ ὁ ταῦτα σοι προστάσσων Δημήτριος, τῶν δὲ τῆς πόλεως κηδεμῶν καὶ τῶν ἐν ἀσθενείαις ἄριστος ἵντρός.

σκθ'. Ἡ μὲν οὖν ὅψις ταῦτα προσέττατε. Πῶς δέ, ἔφη ὁ κείμενος, πορευθήσομαι, πάντων μοι διαλελυμένων τῶν μελῶν, καὶ μὴ μόνον αὐτὸς πρὸς κίνησιν ἐξηπορημένος, ἀλλὰ κανὸν ψαύσαι τίς μου βουληθείη, δριμυτέραις ὀδύναις βαλλόμενος τοῦτο ἐμοὶ καὶ λίαν ἐστὶν ἄπορον, πανταχόθεν παρειμένῳ καὶ ἐξησθενηκότι. Ἄλλ' ὁ φανεῖς ἐκεῖνος αὐτόνειρος, ὁ θεῖος Δημήτριος, Ἀπιθι οὖν, ἄνθρωπε, τάλλα παρὰ φαῦλον θέμενος, ἔλεγε, καὶ τῆς ίάσεως τεύξῃ. Ἡγετο οὖν φοράδην, οὐ γάρ ἦν ἀπειθεῖν, καὶ τῷ τεμένει προσέρριπτο, ἐλαίω τε ἀγίω πρὸς τῶν νοσοκομούντων περιχρισθεὶς καὶ τῷ θείῳ

έκείνω, ώς έκέλευσεν δι φανείς, περιαντλησάμενος ὅδατι. Τῆς αὐτῆς οὖν ἡ κεντρική ἀγρυπνος ἵατρὸς πρὸς τὸν κάμνοντα, καὶ αὐθὶς εἰ νύιαίνοι ἐπήρετο· δέ, Καὶ λίαν, ἔφη, ἀνιάτως ἔχω, μήπω καὶ νῦν τῶν χρηστοτέρων παρόντων.

σλ'. Τῆς χειρὸς οὖν τούτου δεξάμενος καὶ σφοδρότερον διακινήσας, ὁ μὲν διυπνισθεὶς ὁ νοσῶν τορόν τι καὶ διωλύγιον ἀνεβόησε καὶ συνεχῶς ἀπώμωζεν· τὸ δὲ τῶν θεραπόντων καὶ ὄσον ὑπὸ φιλανθρωπίας παρῆν πλῆθος, συνδεδραμηκός καὶ ως τελευταῖα πνέοντος ἡδη συναποθρηνούντων ἀπάντων, ὁ μὲν ἀμυδρῷ τῇ φωνῇ ὁ νοσῶν διεξήει αὐθὶς τὰ ὀραθέντα. Οἱ δὲ ἐπεβοῶντο τὸν μάρτυρα ἐκεῖνον τοῦτον ὑπάρχειν, καὶ ἀριδήλως αὐτῷ ἐπιφανῆναι ἔλεγον, καὶ πρὸς τὸ εὐθύμοτερον τὸν κείμενον ἐπανῆγον. Ὁ δὲ πρῶτα μὲν τὴν χεῖρα ἡρέμα κινήσας, πρὸς δὲ καὶ τοὺς πόδας ἡπλωμένους τέως ἐκ πρώτης ἔτι καταβολῆς περιστείλας, καὶ αὐθὶς ἐκτείνας ὅδωρ τε ἔξαιτησάμενος τῆς ἀλεξικάκου ἐκείνης πηγῆς, καὶ ἀπονίψας αὐτόν, ὁ μηδὲ πρὸς βραχὺ πρότερον ἔαυτὸν μετάγων ἡ ὄλως μετανικῶν, ὅμνει τε τὸν τοσούτων θαυματουργὸν καὶ παντοδαποῖς ἔξετίμα εὐχαριστηρίοις φδαῖς, καὶ τῆς κλίνης ἡδη που ὑπεξαναστάξ, ἐβάδιζε τε ἀρτίοις ποσί, καὶ τὸ τερατουργηθὲν ἀσιγήτοις ἔξηγεῖτο βοαῖς, ώς ἐντεῦθεν ἐκχυθῆναι μὲν πάντας τοὺς ἄστεος πρὸς τὸ τοῦ μάρτυρος ἀπόδραμεν οἰκητήριον· ἡμερῶν δὲ οὐκ ὀλίγων παννυχίσι καὶ ἡμερινοῖς ὅμνοις τὸ Θεῖον γεραίρειν, τό τε τοῦ μάρτυρος τέμενος παρὰ τῶν ἴδιωτῶν καὶ βαναύσων τὴν ἐπωνυμίαν ἀλλάξασθαι, καὶ ἀντὶ Δημητρίου Ἀρμογένην τὸ ἀπὸ τοῦδε καλεῖσθαι, τὴν τῶν ἀρμονιῶν πάρεσιν καὶ διάλυσιν συνδήσαντος ἀρρήτῳ τινὶ καὶ θαυμαστῇ χειρουργίᾳ, καὶ αὐθὶς συναρμοσαμένου τοῦ μάρτυρος» (P. G. Migne, τ. 116, σ. 1393-1396).

Τὸ παραπάνω κείμενο, γραμμένο ἀπὸ ἄγνωστο συγγραφέα μετὰ τὸν 8ο αἰ.¹, ἀφηγεῖται θαῦμα ποὺ ἔγινε σὲ ἐποχὴ ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καθοριστεῖ². Ὁ συγγραφέας τὸ ἔχει ἀκουστά καὶ δὲν μνημονεύει καθόλου τὸ χρονικὸ διάστημα ποὺ μεσολάβησε ώς τὰ χρόνια τού³. Πάντως ἡ μονὴ εἶναι γνωστὴ ὅχι μόνο στοὺς κατοίκους τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ καὶ σὲ πολλοὺς μακριὰ ἀπ' αὐτήν, ὅπως εἶναι δι βασιλικὸς ἀρχοντας ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, γιὰ νὰ θεραπευθεῖ.

Ἡ περιγραφὴ αὐτὴ τοῦ θαύματος, δσο γνωρίζω, δὲν κίνησε τὴν περιέργεια καὶ τὴν προσοχὴ τῶν ἐρευνητῶν, γιατὶ αὐτοὶ στράφηκαν σχεδὸν ἀπόλυτα στὴ μελέτη τῶν κειμένων ποὺ ἀναφέρονται στὶς ἐπιδρομὲς τῶν Σλάβων καὶ στὴ χρονολογικὴ διευκρίνηση καὶ κατάταξη αὐτῶν⁴.

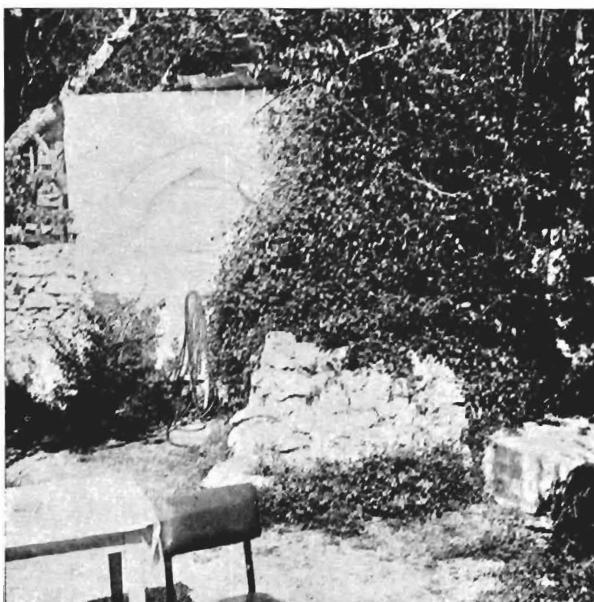
1. P. G., τ. 116, στήλη 1393.

2. Ἔ. ἀ., στ. 1095, § 23.

3. Ἔ. ἀ., στ. 1396 ὑποσ. 22.

4. Βλ. Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλος, 'Ιστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, ἔκδ. Β', Θεσσαλονίκη 1974, τ. 1, σ. 17, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

Ἐξετάζοντας τὸ κείμενο ώς πρὸς τὶς τοπογραφικές του ἐνδείξεις διαπιστώνω ὅτι λίγο ἔξω ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη (χωρὶς νὰ σημειώνεται καμιὰ ἄλλη ἐνδειξη προσανατολισμοῦ) βρισκόταν ἡ πηγὴ τῆς μονῆς τοῦ Ἀγ. Δημητρίου καὶ ὅτι ἔβγαινε τὸ νερὸ ἀπὸ ρωγμὴ βράχου. Σὲ ἄλλη μεταγενέστερη καὶ περισσότερο σύντομη ἀφήγηση τοῦ θαύματος ἀπὸ τὸν χαρτοφύλακα τῆς Ἑκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης Ἰωάννη Σταυράκιο¹, πού, κατὰ τὸν Krumbacher, εἶναι ἄγνωστο πότε ἔζησε², ἀσφαλῶς δῆμος μετὰ τὸν 12ο

Eἰκ. 3. Ἡ τουρκικὴ πηγὴ

αἱ., ὅπως φαίνεται ὅχι μόνο ἀπὸ τὴν περιληπτικὴ ἀπόδοση τοῦ θαύματος καὶ τὸ ὑφος, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἀφήγηση γιὰ τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ Α' Κομνηνὸ (1143-1180), βλέπουμε νὰ προστίθενται νέα στοιχεῖα: ὅτι ἡ μονὴ βρίσκεται πρὸς ἀνατολὰς τῆς Θεσσαλονίκης, ὅτι τὸ νερὸ «ἔξαναβλύζει διερωργυίας οὕτως ἐκ φύσεως» καὶ ὅτι ὁ τόπος ἔχει φυσικές καλλονές καὶ «πεδιάσιν ἔξομαλίζεται καὶ αὔραις λεπταῖς τυγχάνει περιπνεόμενος»³. Τὰ ἐνδιαφέροντα αὐτὰ στοιχεῖα μᾶς κάνουν νὰ θυμηθοῦμε τὴν ὥραία περιγραφὴ τῆς

1. Ιωακεὶμ Ἰβηρίου, Λόγος Ἰωάννου Σταυράκιου εἰς τὰ θαύματα τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, «Μακεδονικά» 1(1940) 324-376.

2. Κ. Κρούμβαχ, Ἰστορία τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας, Ἀθῆναι 1900, τ. 1, σ. 385.

3. Ιωακεὶμ Ἰβηρίου, ἔ.ἄ., «Μακεδονικά» 1(1940) 365.

ἀνατολικὰ τῆς Θεσσαλονίκης περιοχῆς, τὴν δποία κάνει δ Ἰωάννης Καμινάτης, προτοῦ ἐξιστορήσει τὴν ἄλωσή της ἀπὸ τοὺς Σαρακηνούς στὰ 904¹.

Τί σημαίνουν οἱ προσθῆκες αὐτές, προερχόμενες ἀπὸ ἔνα Θεσσαλονικέα χαρτοφύλακα τῆς Ἐκκλησίας; Τί ἄλλο παρὰ δτὶ ὁ Σταυράκιος ποὺ γνώριζε καλὰ ἀπὸ αὐτοψία τὸν τόπο καὶ τὴ μονὴ τοῦ Ἅγ. Δημητρίου τοῦ Ἀρμογένη (ὅπως γράφει ἀντὶ Ἀρμογένη), μᾶς δίνει μιὰ πληρέστερη εἰκόνα τοῦ τόπου καὶ τοῦ περιβάλλοντος. Τὰ ἴδια σχεδὸν ἐπαναλαμβάνει, ἡ καλύτερα διασκευάζει, καὶ διὰ παραφραστῆς τοῦ Σταυρακίου στὴ νεοελληνικὴ ἐκκλησιαστικὴ γλώσσα, ὅπως βλέπουμε στὴν κατωτέρω περιγραφή:

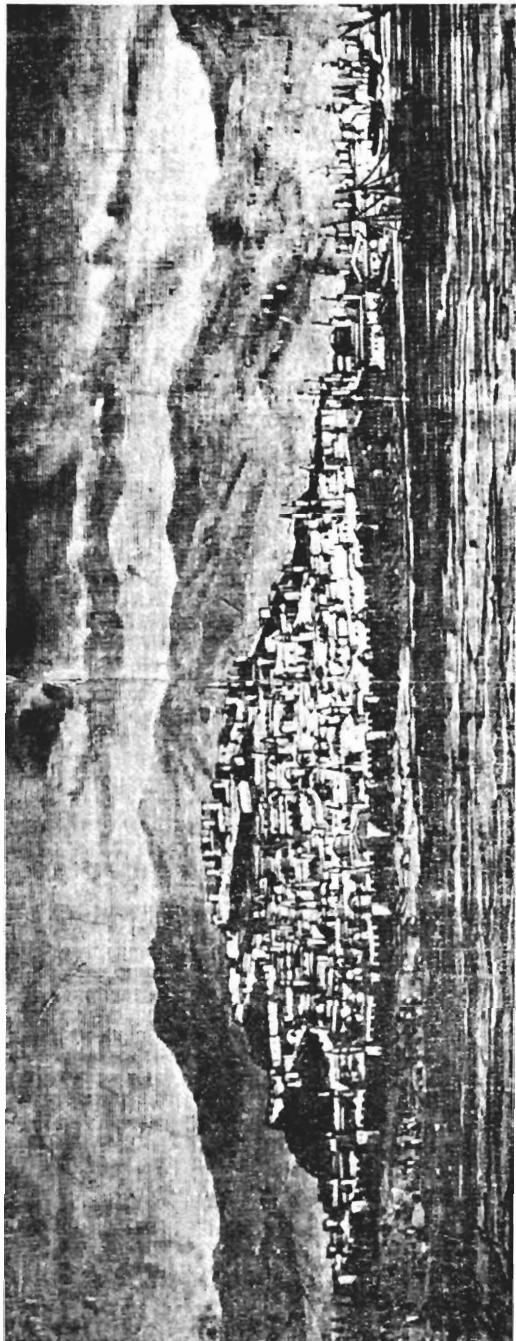
«Ἀκούσατε καὶ ἄλλο θαῦμα τοῦ Ἅγίου, διὰ νὰ ὑμνήσητε τὸν Θεόν, ὅπου ἐδόξασε τόσον τὸν Ἅγιον. Πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ κάστρου, εἶναι τόπος πολλὰ εὔμορφος, καὶ ἔχει λιβάδια καλά, ἀέρας εὐκράτους, καὶ δένδρα κάρπιμα πολλά· ἐξόχως δέ, μίαν βρύσιν νεροῦ εὔμορφην, μὲ νερὸν γλυκὸν καὶ ψυχρόν, καὶ ἀναβρύζει ἀπὸ μίαν πέτραν σχισμένην ἄνωθεν καὶ ἔξ ἀρχῆς. Καὶ διὰ νὰ ἦναι διὰ τόπος ἐκεῖνος πολλὰ χαριτωμένος μὲ τὰ καλὰ ὅπου ἔχει, ἐπαρακινήθη ἔνας ἄρχοντας Χριστιανὸς, καὶ ἔκαμεν ἐκεῖ μίαν Ἐκκλησίαν, εἰς τὸ δόνομα τοῦ Ἅγίου Δημητρίου· ἔκαμε δὲ καὶ δσπήτια τριγύρου, καὶ ἐκατοίκησαν πολλοὶ μοναχοί. Εἰς ἐκείνην δὲ τὴν Ἐκκλησίαν, ἀπὸ θαυματουργίαν τοῦ Ἅγίου, ἀνέβλυσε νερὸν ὥραιότατον. Λοιπόν, ἔναν καιρὸν ἦρθεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἔνας ἄρχοντας... Καὶ ἐκείνην τὴν ὥραν, μὲ τὸ νὰ ἰατρεύθῃ δ ἄρχων ἐκεῖνος εἰς δόλα τὰ μέλη καὶ ἄρμες, τὴν ὠνόμασεν δ λαὸς βρύσιν Ἀρμουμένην². Στὴ νεοελληνικὴ διασκευὴ ποὺ γράφεται ἐπὶ τουρκοκρατίας δὲν προστίθεται κανένα ἄλλο στοιχεῖο ποὺ νὰ διευκολύνει τὸν ἐντοπισμὸ τῆς πηγῆς ἡ τῆς μονῆς οὕτε καὶ ἀναφέρεται δτὶ ὑπῆρχε καὶ λειτουργοῦσε ἡ μονὴ. Καμία μαρτυρία. Γιατί ἄραγε; Θὰ προσπαθήσω νὰ τὸ αἰτιολογήσω παρακάτω.

Μὲ μόνα λοιπὸν τὰ παραπάνω ἐλλιπὴ στοιχεῖα πρέπει νὰ στραφοῦμε πρὸς τὴν ἀναζήτησή τους. Ἀνατολικὰ τῆς πόλης καὶ σὲ μικρὴ ἀπόσταση ὑπάρχουν δύο πηγὲς νεροῦ, ἡ μία εἶναι τὸ ἀγίασμα τοῦ σημερινοῦ Ἅγ. Παύλου καὶ ἡ ἄλλη τοῦ Σεΐχ Σοῦ, ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ πεῖ κανεὶς δτὶ ἔβγαιναν ἀπὸ σχισμένο βράχο. Στὰ μέσα δμως τῆς τουρκοκρατίας, ἐπὶ τοῦ μητροπολίτη Μελετίου (1671-1680), ἡ πηγὴ τοῦ Ἅγ. Παύλου εἶναι γνωστὴ — κατὰ βυζαντινὴ ἀσφαλῶς παράδοση—στοὺς Θεσσαλονικεῖς καὶ εἶναι στὰ χέρια τῶν Χριστιανῶν³, ἐνῶ ἡ ἀντίστοιχη τοῦ Σεΐχ Σοῦ, δπου τὸ σημερινὸ

1. Ἰωάννου κληρικοῦ καὶ κουβουκλείστου τοῦ Καμινάτου εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης, ἔκδ. G. Böhlig, Βερολίνο-Ἐδιμβούργο 1973, σ. 7.

2. Γράφε: Ἀρμουμένην.

3. Κωνστ. Α. Βακαλόπουλος, Ἀνέκδοτα ἴστορικα στοιχεῖα ἀναφερόμενα στὴν Μακεδονία πρὶν καὶ μετὰ τὸ 1821, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 11-15.

Εἰκ. 4. Ἡ Θεσσαλονίκη τὸ 1876 κατὰ τὸ Hubert Glerget

Καμφενεῖο, εἶναι στὰ χέρια τῶν μουσουλμάνων ἀπὸ τὴν ἀρχὴ κιόλας τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως. Στὴν προαναφερόμενη μελέτη μου «Ιστορικὲς ἔρευνες ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς Θεσσαλονίκης», ἔχοντας ὑπ’ ὄψη μου τὸ παλιὸ τουρκικὸ κτίσμα, τὸ σωζόμενο ὡς σήμερα καὶ τὸ ὅποιο θεωρῶ τάφο (tūrbe) δερβίση (εἰκ. 1) εἶχα γράψει τὰ ἔξῆς: «*Ἡ γνώμη μου εἶναι ὅτι στὸν τόπο αὐτὸν θὰ ὑπῆρχε, ὅπως καὶ συνέβαινε συνήθως, βυζαντινὸ ἱερὸ ἴδρυμα, καταστραμμένη μονὴ ἢ ἀγίασμα, ποὺ καταλήφθηκε ἀπὸ τὸν ζηλωτὴ δερβίση, τὸν ὅποιο ἔπειτα τίμησαν οἱ ὀπαδοὶ του.* *Ἴσως ἀνάγεται στὰ χρόνια μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Θεσσαλονίκης στὰ 1430 ἀπὸ τὸν Τούρκους*¹. *Ἄν λοιπὸν ἀποκλείσουμε τὸ ἀγίασμα τοῦ Ἀγ. Παύλου, δὲν μένει πιὰ καμιὰ ἀμφιβολία ὅτι στὴ θέση τοῦ σημερινοῦ μουσουλμανικοῦ τάφου, πρέπει ν’ ἀναζητήσουμε τὴ μονὴ τοῦ Ἀγ. Δημητρίου τοῦ Ἀρμογένη (εἰκ. 2) καὶ τὸ ἀγίασμά του.* *Ἡ πρώτη μάλιστα θέση τῆς πηγῆς πρέπει νὰ ἥταν ἀριστερὰ τοῦ καφενείου, ὅπου ἄλλωστε σώζεται καὶ τὸ εἰδικὸ τουρκικὸ κτίσμα (εἰκ. 3).*

‘Ως πρὸς τὴν τύχη τῆς μονῆς τοῦ Ἀγ. Δημητρίου τοῦ Ἀρμογένη στὰ ἵδια σχεδὸν συμπεράσματα καταλήγει καὶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ βυζαντινοῦ κειμένου, ὁ ὅποιος ὅμως, ἐπειδὴ ἔχει καταληφθεῖ ἢ μονὴ ἀπὸ τὸν Τούρκους ἀδυνατεῖ νὰ ἐντοπίσει τὴ θέση τῆς: *...verum anne pius quoque mos hic, sacro illo loco a Turcis forte pariter occupato, abrogatus modo penitus non sit, compertam haud habeo*². Ἐπομένως, τώρα, ὅλες οἱ πιθανότητες συγκλίνουν νὰ ὑποθέσουμε ὅτι στὴ σημερινὴ θέση τοῦ παλαιοῦ καφενείου τοῦ Σεΐχ Σου ὑψωνόταν ἡ βυζαντινὴ μονὴ τοῦ Ἀγ. Δημητρίου τοῦ Ἀρμογένη. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι στὴ θέση αὐτὴ εἰκονίζεται ἀρκετὰ μεγάλο οἰκοδόμημα σὲ ἄποψη τῆς Θεσσαλονίκης τῶν μέσων ἵσως τοῦ 19ου αἰ., τὴν δοπία δημοσίευσα στὴν προηγούμενη μελέτη μου γιὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἴδρυματα ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη της³ (Πρβλ. καὶ εἰκ. 4 τῆς Θεσσαλονίκης στὰ 1976, κατὰ τὸν Hubert Glerget). Δὲν μπορῶ ὅμως νὰ βεβαιώσω μὲ ἀπόλυτη εὐθύνη ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο κτίσμα.

Τώρα ὡς πρὸς τὸ ἐπίθετο τοῦ Ἀγίου νομίζω ὅτι ὁ δρθότερος τύπος βρίσκεται στὴν παλαιότερη ἀφήγηση καὶ εἶναι Ἀρμογένης καὶ ὅχι Ἀρμογένης ἢ Ἀρμονμένης (στὴ νεοελληνικὴ διασκευὴ, ἵσως κοτά παρανάγωση), ὅτι εἶναι πανάρχαιος καὶ ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὴ σύνθεση τῶν λέξεων ἀρμὸς + ὑγιαίνω, ὅπως μὲ ἐβεβαιώσε δ. κ. Βασ. Φόρης, διευθυντὴς τοῦ Ἱδρύματος Τριανταφυλλίδη. Ἡ σύνθεση δὲν θὰ ἥταν καὶ δύσκολη γιὰ τὸν εὐθύνταστο καὶ ἀπλὸ λαὸ ποὺ συνέρρευσε καὶ ἔμεινε κατάπληκτος ἀπὸ τὸ θαῦμα: «...τότε τοῦ μάρτυρος τέμενος παρὰ τῶν ἰδιωτῶν καὶ βαναύσων τὴν ἐπωνυμίαν

1. Α π. Βακαλόποντος, έ.ά., «Μακεδονικά» (17/1977) 31.

2. Α ποστ. Βακαλόποντος, «Ιστορικὲς ἔρευνες, «Μακεδονικά» 17(1977) 29.

3. P.G. τ. 116, στ. 1396.

ἀλλάξασθαι, καὶ ἀντὶ Δημητρίου Ἀρμογένην τὸ ἀπὸ τοῦδε καλεῖσθαι, τὴν τῶν ἀρμονιῶν πάρεσιν καὶ διάλυσιν συνδήσαντος ἀρρήτω τινὶ καὶ θαυμαστῇ χειρουργίᾳ καὶ αὐθις συναρμοσαμένου τοῦ μάρτυρος»¹. Δηλαδὴ οἱ ἀνθρώποι τοῦ λαοῦ μὲν ἐλεύθερη φαντασία δημιούργησαν, σὲ μιὰ καίρια στιγμή, ἔνα δεύτερο συνθετικό -γένης, παραβλέποντας βέβαια τὴν δρθογραφία καὶ ἀνάγοντάς το στὸ ρ. ὑγιαίνω - γιαίνω, ποὺ καὶ σήμερα σημαίνει ὑγιαίνω (ἀμετάβατα), ἀλλὰ καὶ θεραπεύω (μεταβατικά).

ΑΠΟΣΤ. Ε. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

RÉSUMÉ

Apostolos E. Vakalopoulos, St. Demètre l'Armogène.

Parmi les fondations religieuses qui se trouvaient au dehors des murailles de Salonique et qui étaient détruites pendant les derniers siècles du Byzance, est compté aussi le couvent de St. Demètre l'Armogène, son eau bénite ayant une grande renommée à la vertu de guérir. En me basant sur quelques éléments qui nous sont offerts de la part des Acta des miracles de St. Demètre et aussi de la narration des quelques uns d'entre eux par le Chartophylax de la métropole de Salonique Ioannis Stavrakios, je cherche le couvent détruit à l'est de la ville à Seïch-Sou, où est conservé le tombeau d'un derviche (türbe). C'est fort probable qu'après la prise de Salonique en 1430 le couvent byzantin a été remplacé par un teké de derviches.

---

1. P.G., τ. 116, στ. 1136, σχ. 93.

Η ΜΟΡΦΗ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΑ ΑΓΩΝΙΣΤΗ ΤΟΥ 1821
ΕΜΠΝΕΕΙ ΤΟΝ ΠΟΙΗΤΗ ΑΛΕΞ. ΣΟΥΤΣΟ
ΚΑΙ ΕΜΜΕΣΑ ΤΟΝ ΖΩΓΡΑΦΟ ΘΕΟΔ. ΒΡΥΖΑΚΗ

1. Στή μελέτη μου γιὰ τὸν «εἰκαστικὸν» τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 Θεόδωρο Βρυζάκη, ποὺ δημοσιεύτηκε τὸ 1974 στὸ συλλογικὸ ἔργο «Οἱ Ἑλληνες ζωγράφοι», τ. Α' ('Απὸ τὸν 190 στὸν 200), ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο «Μέλισσα», ἐκτὸς ἀπὸ τὴν προσπάθειά μου νὰ τὸν τοποθετήσω μέσα στὸν ἴστορικὸ περίγυρο, εἶχα προχωρήσει καὶ στὴν αἰσθητικὴ ἀνάλυση μερικῶν ἀπὸ τὰ ἔργα του. Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ ἔξεταζα καὶ τὸ ἔργο «Τὸ τυφλὸ παλληκάρι», ἃνα ἀπὸ τὰ πρῶτα του ζωγραφικὰ ἔργα ποὺ παρουσίασε τὸ 1841 στὴν "Ἐνωση Καλλιτεχνῶν τοῦ Μονάχου (Kunstverein), ποὺ τὸ ταύτιζα μὲ τὸν «Ἀνάπτηρο τοῦ Ἀγώνα» τοῦ Μουσείου Μπενάκη ἡ τῆς Ἑθνικῆς Πινακοθήκης (βλ. πίνακα). Σχετικὰ μὲ τὸ ἔργο αὐτὸν παρατηροῦσα τότε τὰ ἔξῆς:

«Οἱ πρῶτοι πίνακες τοῦ Βρυζάκη δίνονται ἔκφραση στὶς ἀνεξάλειπτες ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὰ τραγικὰ θεάματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς στὴν Ἑλλάδα. Ἐτσι δὲ «Ἀνάπτηρος τοῦ Ἀγώνα» εἰκονίζει ἃνα ἀνάπτηρο, τυφλὸ καὶ κουτσό ἀγωνιστὴ τοῦ 21, ποὺ τὸν διδηγεῖ ἃνα ἐλληνόπουλο. Ἡ ἔκφραση τοῦ πολεμιστῆ (ποὺ ἀποδίδει ἵσως τὰ χαρακτηριστικὰ ἐνὸς συγκεκριμένου προσώπου), ἔκφραση ἐνὸς ἀνθρώπου ποὺ ἔχει ἥρεμη τὴ συνείδηση ὅτι ἔκαμε τὸ καθῆκον του ἀπέναντι στὴν πατρίδα του, ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ συμπόνια καὶ τὴν ἀπορία τὴ διάχυτη στὸ πρόσωπο τοῦ καλοντυμένου παιδιοῦ. Αὐτὰ τὰ πρόσωπα, πεντέ ζωγράφος τὰ βάζει στὸ μέσο τοῦ πίνακα καὶ τὰ πλαισιώνει μὲ δυὸ ἴστορικοὺς τόπους, τὸ Μπούρτζι ἀπὸ τὰ δεξιὰ καὶ τὸ Παλαμῆδι ἀπὸ τὰ ἀριστερά, ἔκφράζουν τοὺς δυὸ κόσμους ποὺ συνυπάρχουν μέσα στὸ νεότευκτο ἐλληνικὸ κράτος. Πρὸς τὸ κέντρο ὅμως βρίσκεται ἡ μορφὴ τοῦ ἀγωνιστῆ καὶ αὐτὴ ὑψώνεται καὶ κυριαρχεῖ. Ἡ φροντίδα τοῦ ζωγράφου στρέφεται κυρίως στὰ πρόσωπα, ἀλλὰ καὶ στὴ χρωματικὴ ἀπόδοση τῶν γραφικῶν ἐνδυμασιῶν. Τὸ φυσικὸ περιβάλλον δὲν τὸν ἐνδιαφέρει καὶ πολὺ, ἀπλῶς πλαισιώνει μὲ λιτότητα τὰ δυὸ πρόσωπα».

Όπως βλέπει ὁ ἀναγνώστης, εἶχα τὴ γνώμη πώς ὁ Βρυζάκης εἶχε ἐντυπωσιαστεῖ καὶ ἐμπνευστεῖ ἵσως ἀπὸ ἃνα τυφλὸ καὶ ἀνάπτηρο ἀγωνιστή, ὅχι σπάνιο θέαμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τελευταῖα ὅμως μελετώντας ξανά, γιὰ λόγους καθαρὰ ἴστορικούς, τὰ ποιήματα τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου νομίζω πώς βρίσκω τὴν πηγή, τὸ ἐρέθισμα τῆς ἐμπνεύσεως τοῦ Βρυζάκη σ' ἃνα ἀπ' αὐτὰ ποὺ ἔγραψε τὸν Ἰούνιο τοῦ 1831 καὶ ποὺ τὸ ἐπιγράφει «Ψωμοζήτης